UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Over urgentie en afstandelijkheid

Schwitters, R.

DOI

[10.5553/RdW/138064242019040003001](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242019040003001)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Recht der Werkelijkheid

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Schwitters, R. (2019). Over urgentie en afstandelijkheid. *Recht der Werkelijkheid*, 40(3), 3-6.
<https://doi.org/10.5553/RdW/138064242019040003001>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

REDACTIONEEL

Over urgentie en afstandelijkheid

Rob Schwitters

Moeten wij ons in ons onderzoek laten leiden door een utopie, en zo ja welke? Dit thema was aan de orde in een plenaire zitting tijdens de meest recente jaarvergadering van onze vereniging. De inleiders verwoordden het standpunt dat het moeilijk anders kan in een wereld waarin prangende problemen zich opdringen, zoals stuitende ongelijkheid (Jeanine Ubink) en opwarming van het klimaat (Ashley Terlouw). In het debat met de zaal dat zich vervolgens ontspon, klonk vooral de zorg dat sociale wetenschap toch vooral zo neutraal en objectief mogelijk moet blijven. Beide opvattingen dienen ter harte te worden genomen en laten zich overigens goed met elkaar verenigen.

In tijden waarin democratie en rechtsstatelijkheid geen rustig bezit meer zijn, samenlevingen diep verdeeld zijn en een ongekende milieucrisis dreigt, ligt normatieve betrokkenheid voor de hand en is deze ook geboden. Maar even zo goed: in een tijdsgewricht waarin wetenschappelijke inzichten door politiek verantwoordelijken gebagatelliseerd worden, is er alle reden om pal staan voor de waarde van zo objectief en neutraal mogelijk onderzoek. Wetenschap is immers, samen met het recht, een van de laatste instituties die nog als een scheidsrechter kan dienen in een onrustige en sterk verdeelde samenleving.

De verhouding tussen normen en feiten, tussen de gewenste orde en de empirisch waargenomen werkelijkheid, is natuurlijk al onderwerp van een eeuwenoude discussie. De meest gangbare opvatting beschouwt het in de eerste plaats als de opdracht van de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht om feiten zo neutraal mogelijk te beschrijven en verklaren. Dat betekent niet dat voorstellingen van wenselijke samenlevingen, normatieve waarderingen, irrelevant zijn, wel dat die uitsluitend leidend dienen te zijn bij de formulering van onderzoeksvragen. De rechtvaardiging van die idealen wordt overgelaten aan andere disciplines, zoals de filosofie.

Of zo'n strikte waterscheiding houdbaar is, wordt al vanaf de jaren zeventig in twijfel getrokken. Feiten zijn niet zomaar feiten, want de waarneming daarvan, *zelfs* in het kader van empirisch wetenschappelijk onderzoek, wordt gekleurd door subjectieve normatieve vooronderstellingen en belangen. Overigens wordt nogal eens te gemakkelijk aangenomen dat met dit inzicht de looper wordt uitgelegd voor een manipulatieve interpretatie van feiten (*alternative facts*), zoals die nu kenbaar is op het politieke toneel. Het besef van de invloed van subjectieve factoren – of deze nu op waarden gefundeerd zijn of op belangen – hoeft allerminst dodelijk te zijn voor het streven naar zo objectief en neutraal mogelijk onderzoek. In plaats van een vrijbrief om waarheid instrumenteel te maken aan eigen belang, kan dit besef aanzetten tot een meer gespist zijn op invloed van neutraliteit verstorende factoren, en zo het indammen daarvan.

Zonder twijfel, empirisch waarnemen van de werkelijkheid en normatieve oordeelsvorming kunnen elkaar zo dicht naderen, dat het lastig is beide te onderscheiden. Zo kunnen sociologische observaties van de context waarbinnen het recht functioneert, relevant zijn voor de normatieve keuze hoe het recht in te richten. Inzicht in de loop der geschiedenis, de veranderende sociale context waarin schade wordt aangericht, of in de veranderende positie van slachtoffers, kan bijvoorbeeld van betekenis zijn voor de normatieve keuze om aansprakelijkheid te funderen op risico dan wel schuld. Maar ook dan blijft de eigenheid van beide benaderingen in stand: de observatie van kenmerken van de sociale context waarbinnen het recht functioneert, kan hooguit relevant zijn bij een normatieve afweging, en kan op zichzelf echter geen doorslaggevend argument opleveren. Ook registraties van onder de bevolking levende opvattingen kunnen dat niet. Als uit empirisch onderzoek blijkt dat mensen in samenlevingen waarin meer egalitaire sociale verhoudingen bestaan meer tevreden zijn, dan kan deze waarneming zeker ter harte genomen worden bij een normatieve waardering, maar is het niet het allesbeslissende argument.

Een normatieve waardering vereist een op argumenten gefundeerde afweging van beginselen en waarden. Wat empirisch het geval is, kan nooit bepalend zijn voor wat rechtvaardig is. Er zijn gerenommeerde sociologen en filosofen die empirie en normatieve waardering sterk met elkaar hebben proberen te integreren, zoals Selznick, Nonet en Dworkin. Omdat zij hun analyses publiceerden in een tijd (jaren zestig, zeventig en tachtig) waarin de samenleving zich leek te ontwikkelen in een richting die spoorde met hun idealen lag dat meer voor de hand. Wat zij wenselijk achtten, en in brede kring wenselijk werd bevonden, lag in de werkelijke ontwikkelingen besloten. Meer gelijkheid, vrijheid, emancipatie van minderheden en een ontwikkeling in de richting van responsief recht was kenbaar in waargenomen institutionele veranderingen. In de huidige, minder tot optimisme stemmende, tijden ligt een dergelijke integratie minder voor de hand en treedt het problematische karakter daarvan ook scherper aan het licht.

Zoals opgemerkt, een utopie als inspiratiebron hoeft niet op gespannen voet te staan met de aan sociale wetenschappen gestelde eis van objectiviteit en neutraliteit. Zolang het voor wenselijk gehouden maatschappijbeeld uitsluitend beslissend is voor de formulering van de onderzoeksvragen en het sociaalwetenschappelijk onderzoek zich vervolgens richt op de kwestie welk recht en regulering noodzakelijk zijn om dat ideaal te realiseren, zijn normatieve waardering en empirische waarneming degelijk gescheiden. De formulering van onderzoeksvragen wordt al snel gevoed door voor wenselijk gehouden mens- en maatschappijbeelden. Zo wordt empirisch onderzoek ter toetsing van de vraag in welke mate de belangen van slachtoffers tot hun recht komen in juridische procedures, vaak geleid door de normatieve aanname dat het slachtoffer een inhaalslaag behoort te maken.¹ En rechtseconomisch onderzoek is gefundeerd op de normatieve veron-

- 1 Vincent Geeraets en Wouter Veraart zijn van mening dat die aanname te impliciet blijft en niet wordt afgewogen tegen andere waarden die van betekenis zijn voor juridische procedures. Zie hun artikel 'Over verplichte excuses en spreekrecht, Wat is er mis met empirisch juridisch onderzoek naar slachtoffers', *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2017-46(2), p. 137-155.

derstelling dat recht bij moet dragen aan maximalisering van welvaart. Waarom zouden andere idealen zoals solidariteit, gezamenheidszin of een verantwoorde omgang met de natuur niet sturend mogen zijn voor de formulering van probleemstellingen?²

Normatieve betrokkenheid en afstandelijke bestudering van de werkelijkheid lijken met het onderscheid tussen probleemstelling en nader empirisch onderzoek moeiteloos met elkaar verenigd te kunnen worden. Beide oriëntaties kunnen elkaar echter ook in de weg zitten. Een sterke gehechtheid aan strikt methodologische eisen zou empirisch onderzoekers ertoe kunnen aanzetten zich terug te trekken op triviale thema's en bescheiden onderzoeksvragen die in overeenstemming met die eisen te beantwoorden zijn. Juist in een onrustig tijdsgewricht waarin essentiële instituties wankelen en de rationaliteit waarop onze verhouding met de natuur en geavanceerde toepassingen van techniek bevraagd wordt, is er alle reden om te rade te gaan bij sociaalwetenschappelijke theorieën waarin de grondtrekken van institutionele structuren en kenmerken van rationaliteit in samenhang gethematiseerd worden. Die theorieën met een grotere thematische reikwijdte kunnen op zijn minst inspirerend zijn voor het stellen van vragen die ertoe doen.

Dat ik mij voorlopig niet al te veel zorgen hoeft te maken over een blikvernaauwing trof mij tijdens de meest recente, onder auspiciën van VSR en VWR georganiseerde, *Author meets Reader*-bijeenkomst. Daar werden drie studies besproken die alle raken aan prangende maatschappelijke kwesties, te weten Kees van den Bos, *Why people radicalize*; Marc Hertogh, *Nobody's Law*; en Pauline Westerman, *Outsourcing the Law*.³ Alle drie de boeken zijn in dit nummer gerecenseerd. Van den Bos' onderzoek betreft de psychologische wortels van radicalisering. Hertogh geeft op basis van drie casestudy's aan hoe leken van het recht vervreemd raken. En Westerman laat zien hoe het uitbesteden van recht onbedoeld leidt tot meer regels en bureaucratie. In wisselende mate komen deze studies tegemoet aan strenge methodologische eisen van empirisch onderzoek. Dat geldt in het bijzonder voor de laatstgenoemde studie. Westerman ontliet de toetsing aan deze eisen door haar studie als een filosofisch onderzoek te presenteren. Maar ook deze studie (zie mijn bespreking in dit nummer), waarin ontwikkelingen op basis van weberiaanse ideaaltypische onderscheidingen worden geanalyseerd, verdient een volwaardige plaats in het sociaalwetenschappelijke huis. De gehechtheid aan neutraal en objectief onderzoek moet er niet toe leiden dat studies waarin de relatie tussen recht en samenleving in bredere samenhang getraceerd wordt, als voor onze discipline minder relevant afgedaan worden. Het zou ook gefundeerd zijn op een overschatting van de objectiviteit die verkregen wordt op basis van enquêtes

- 2 Een vraag die overigens wat minder gemakkelijk te beantwoorden is als het om populistisch rechtse idealen gaat. Maar waarom ook deze niet? Veel van de daar gekoesterde wensbeelden zullen een wetenschappelijke toetsing niet overleven.
- 3 Kees van den Bos, *Why people radicalize: How unfairness judgments are used to fuel radical beliefs, extremist behaviors, and terrorism*, New York: Oxford University Press 2018; Marc Hertogh, *Nobody's Law, Legal Consciousness and Legal Alienation in Everyday Life*, Palgrave Macmillan 2018; Pauline Westerman, *Outsourcing the Law, A Philosophical Perspective on Regulation*, Cheltenham: Elgar 2018. Deze drie boeken worden besproken in dit nummer.

Rob Schwitters

en interviews verricht zelfstandig onderzoek en een onderschatting van de objectiviteit die gefundeerd kan zijn op raadpleging van secundaire literatuur, zoals de studies van historici. Maar zoals strikte methodologische eisen niet een belemmering moeten vormen om urgente kwesties en bredere samenhangen te onderzoeken, zo moet een omarming van utopie er niet toe leiden dat het zoeken naar waarheid in het gedrang komt.

In dit nummer treft u twee artikelen aan, die beide gebaseerd zijn op open interviews. Jos Hoevenaars vroeg advocaten naar hun ervaringen met het procederen voor het Hof van Justitie van de Europese Unie. De interviews laten zien hoe een prejudiciële verwijzing zowel de professionele als de relationele expertise van juridische professionals ondermijnt. Hoevenaars concludeert dat de verandering van nationale naar Europeesrechtelijke context, alsook de nieuwe procedurele aspecten van een prejudiciële verwijzing, advocaten voor nieuwe uitdagingen stellen waar zij vaak slecht voor zijn toegerust.

Nienke Doornbos en Arnt Mein interviewden wetgevingsjuristen naar aanleiding van de aanhoudende kritiek van onder meer de Raad van State dat de betekenis van het recht en van rechtsstatelijke beginselen ondergesneeuwd raakt binnen de politieke context van het wetgevingsproces. De auteurs constateren dat het uitgebreide takenpakket van wetgevingsjuristen maakt dat zij nog weinig onderscheidend zijn ten opzichte van hun collega's van de beleidsafdelingen. De specifieke beroepsethiek van wetgevingsjuristen zou naar hun mening verder gearticuleerd dienen te worden.

In de Forum-rubriek van dit nummer zullen Bart van de Klink en Roel Pieterman verder ingaan op de betekenis van utopie voor de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht. Naast de eerder besproken recensies van de boeken van Westerman, Hertogh en Van den Bos, bevat dit nummer drie andere recensies. Dit zijn besprekingen van het boek *Volgens Aboriginal recht (According to Aboriginal Law)* van Agnes Schreiner, het boek *Geschied of niet geschied? Schikkingsgedrag van de civiele rechter en de invloed daarvan op partijen* van Rick Verschoof en Wibo van Rossum en het boek *R.P. Cleveringa. Recht, onrecht en de vlam der gerechtigheid* van Kees Schuyt. Het nummer sluit af met *Werk in Uitvoering* waarin Michelle Bruijn schrijft over haar promotieonderzoek.